

Kristna partier i Norden. Seger över väderkvarnarna?¹

LAURI KARVONEN

ABSTRACT

Christian Parties in Scandinavia. Victory over the Windmills?

The combination of extreme religious homogeneity and advanced secularization is a special feature of the Scandinavian societies as compared to the rest of Europe. This difference largely explains why Christian parties have remained small compared to their continental counterparts. This article surveys the creation, popular following and coalition potential of Christian parties in Denmark, Finland, Norway and Sweden. The four parties acquired an image of 'moral vigilantes' from the beginning. Their best electoral results are, however, a result of a more general political protest. Despite the recent success of the Swedish Christian party, the parties are not likely to reach a position beyond that of a minor party with a basically moralist image.

1. Religion och politik. Norden som extremfall

Då man betraktar Norden i ett jämförande västeuropeiskt perspektiv framstår den religiösa homogeniteten som ett av de drag som ger regionen dess särprägel. Rejält över nittio procent av den befolkning som tillhör någon religiös organisation är medlemmar i den lutherska statskyrkan. Även om man beaktar den icke-kyrkoskrivna befolkningen ligger den lutherska kyrkans medlemstal kring nittio och över. Samtidigt — och detta kunde kallas

den nordiska religiositetens *första paradox* — är denna extrema kyrkotrohet kopplad till en synnerligen låg religiös aktivitet i Norden. Endast ett par procent av befolkningen besöker gudtjänster regelbundet varje vecka; för den alldeles övervägande befolkningsmajoriteten inskränker sig kyrkosökesöken till julmässan — om de alls går i kyrkan (Gustafsson 1985, 238—65).

Medan är emellertid speciellt även i ett annat avseende. Den lutherska statskyrkan är nämligen formellt sett 'starkare' i statsapparaten än i stort sett någon annanstans i västvärlden. Kyrkan är en

¹ En del av de data som använts i denna publikation härstammar från *Norska valundersökningar* 1973 och 1989. Data i anonymiserad form har ställts till disposition genom *Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste* (NSD) i Bergen. Den ursprungliga datainsamlingen och -bearbetningen gjordes av *Statistisk Sentralbyrå*.

Individdata angående Danmark härstammar från *Danska valundersökningar* 1981 och 1988. Dessa ställdes också till disposition genom NSD med benäget tillstånd från *Dansk Data Arkiv* (DDA) i Odense.

Data och kartmaterial angående regionala variationer i de kristliga partiernas väljarstöd härstammar från *Nordisk data-*

base for regionale tidsserier (NDRT) skapad och tillhandahållen av NSD.

Medan alla dessa institutioner och deras personal förtjänar ett varmt tack för den hjälp undersökningen härigenom erhållit, är de i inget avseende ansvariga för de analyser och tolkningar av data som görs i rapporten.

Undersökningen har i sin helhet tillkommit i samband med författarens vistelse som gästforskare vid Universitetet i Bergen, Institutt for sammenliknende politik, med placering på NSD. Vid NSD tackas särskilt följande personer: Jostein Ryssevik, Bjarne Öymyr, Lars Holm, Dag Kiberg, Atle Alvheim och Björn Henriksen.

i statsapparaten väl integrerad institution, med tryggad finansiering via den årliga budgeten eller den direkta kyrkoskatten och med en mängd uppgifter vilka strängt taget inte är av religiös natur. Samtidigt — och detta är kanske det nordiska religiösa livets *andra paradox* — har kyrkan som institution mycket begränsat inflytande över det politiska livet. Det är sällan kyrkan förmått gå i bräcshen för principiellt eller moraliskt 'tunga' samhällsdebatter i Norden. I politikens normala stridsfrågor deltar kyrkan knappast alls, och de få gånger det sker betraktas det av många som något av ett stillbrott i samhällsdebatten: skomakaren skall stanna vid sin läst!

Mot denna nordiska bakgrund är det lätt att förstå att de religiösa partiernas verkliga styrkefästet finns annorstädes i Europa. Det behövs helt enkelt religiösa *motsättningar* för att en effektiv religiöst betingad politisk organisation skall kunna växa fram och etablera sig som en maktfaktor. I länder där förhållandet mellan kyrka och stat under en längre tid varit en central tvistefråga har starka kristna partier etablerat sig för att föra kyrkans talan. I Mellaneuropa uppstod de kristna partierna ursprungligen som representanter för protestantiska respektive katolska befolkningsgrupper. Under de senaste decennierna har de kristna partierna dock på många håll i Mellaneuropa överbryggt klyftan mellan katolskt och protestantiskt och utvecklats till allmänkristna partier. Den historiska bakgrunden utgörs hur som helst i båda

fallen av viktiga konflikter kring kyrka, stat och religiös tillhörighet; detta saknar Norden strängt taget erfarenhet av (Flanagan och Dalton 1990, 233; Lijphart 1990, 259; Madeley 1982, 149—153; Madeley 1977).

Mot denna bakgrund är det något förvånande, att två av de fyra nordiska länderna — Finland och Sverige — i skrivande stund har kristliga partier i regeringsställning. I Danmark satt *Kristeligt Folkeparti* i Poul Schlüters 'fyrklöverregering' från 1982 till 1988. Det fjärde landet, Norge, har Nordens elektoralt starkaste kristna parti, som i det skandinaviska mångpartisystemet knappast kan kallas för småparti. Är det ett genombrott för kristliga partier vi håller på att bevittna? Vilken är i så fall bakgrunden till denna utveckling? Har de kristliga partierna lyckats definiera en konfliktlinje i politiken utifrån religiöst betingade värderingar? Var hämtar de fyra partierna sin folkliga uppbackning? Vilka är framtidsutsikterna för en fortsatt förstärkning av det kristliga inslaget på partikartan i Norden?

2. Från intet till smått till halvstort?

De religiösa partierna är *latecomers* på den nordiska partiarenan. När de uppstod var befolkningen redan i stort sett mobiliserad av äldre partier, och svårigheterna att vinna fotfäste i valmanskåren har varit stora.

Tabell 1. De kristliga partiernas väljarstöd i parlamentsval 1933—1991

Norge		Finland		Sverige		Danmark	
År	Procent	År	Procent	År	Procent	År	Procent
1933	0.7	1958	0.2	1964	1.8	1971	2.0
1936	1.3	1962	0.8	1968	1.5	1973	4.0
1945	7.9	1966	0.4	1970	1.8	1975	5.3
1948	8.4	1970	1.1	1973	1.8	1977	3.4
1953	10.5	1972	2.5	1976	1.4	1979	2.6
1957	10.2	1975	3.3	1979	1.4	1981	2.3
1961	9.6	1979	4.8	1982	1.9	1984	2.7
1965	8.1	1983	3.0	1985	2.5*	1987	2.4
1969	9.4	1987	2.6	1988	2.9	1990	2.7
1973	12.3	1991	3.1	1991	7.1		
1977	12.4						
1981	8.9						
1985	8.3						
1989	8.5						

Partierna är i Norge: *Kristelig Folkeparti*, i Finland: *Finlands Kristliga Förbund*, i Sverige: *Kristen Demokratisk Samling*, fr.o.m. 1991 *Kristdemokratiska Samhällspartiet* och i Danmark: *Kristeligt Folkeparti*.

* KDS-andel av röster för valkartellen med enterpartiet (Källa: Wörlund, 1988, 80).

Det norska partiet intar en särställning genom sin långa historia och sin relativt sett starka elektorala ställning. Kristelig Folkeparti uppstod 1933 på Vestlandet och utgjorde under sina tio första verksamhetsår närmast ett regionalt parti för Hordalandsområdet. I det första efterkrigstida valet slog partiet emellertid genom nationellt, en ställning det förmått bevara och t.o.m. förstärka under decenniernas lopp. Finlands Kristliga Förbund har aldrig uppnått lika höga väljarandelar. 1970 fick partiet dock sitt första riksdagsmandat, och det har lyckats bevara en representation i riksdagen sedan dess. Även KDS i Sverige förblev länge ett marginellt parti, som inte föreföll att kunna närma sig den spärrgräns på minst fyra procent av rösterna som ett parti måste överskrida för att vinna representation i riksdagen. 1985 uppträdde KDS i valkartell med centerpartiet, något som hjälpte fram partiledaren Alf Svensson till det första KDS-mandatet i riksdagen. I därpåföljande val uppträdde de båda partierna dock åter på var sin lista, och Svensson åkte ut ur riksdagen. Desto mera sensationellt var 1991 års valresultat, som i ett slag gav KDS 26 mandat i riksdagen. Danska Kristeligt Folkepartis starkaste period var 1970-talet, men partiet har även i de senaste valen lyckats komma över rösttröskeln på 2 procent och nå fyra mandat i folketinget.

3. Referensram. Om kritiska trösklar

Varje politisk rörelse måste passera vissa kritiska trösklar för att kunna utvecklas till en faktor att räkna med; likaså måste varje parti sträva för att undvika falla under dessa trösklar på nytt. Än mera viktiga och besvärliga är dessa trösklar för rörelser som inte varit med 'från början', sedan den första demokratiska epoken då de grundläggande partimönstren i mångt och mycket slogs fast. Mogens Pedersen är en av de författare som resonerat i termer av dylika trösklar, och han talar bl.a. om *deklarationströskeln*, *representationströskeln* och *relevanströskeln* (Pedersen 1982, 6—9).

Inför den första tröskeln samlar sig en grupp medborgare i ett medvetet försök att organisera ett parti, delta i politiska val och eftersträva samhällelig maktutövning. Förmågan att göra detta hänger naturligtvis samman med gruppens resurser — ekonomiska, sociala lika väl som andra typer av resurser. Hur organiseringen lyckas och vilken karaktär den antar beror emellertid också i minst lika hög grad på den historiska och politiska situation

där försöket görs. Den historiska opportuniteten för olika rörelser växlar givetvis starkt. Det läge som rådde då ett parti konstituerade sig präglar ofta dess verksamhet och inriktning för en lång tid framöver.

Vad gäller *representation* kan ett partis situation gestalta sig på starkt varierande sätt även bortsett från den självklart avgörande numerära styrkan. En del partier har socialt klart definierade segment av befolkningen bakom sig, medan andra bygger på ett mera brokigt väljarmässigt underlag. Denna förankring i den sociala strukturen är ofta avgörande för stabiliteten i väljarstödet samt möjligheten till samverkan med existerande organisationer (idéella föreningar, intresseorganisationer etc.). Den geografiska förankringen kan te sig som ett tveeggat svärd: å ena sidan bör ett parti med nationella ambitioner inte vara alltför starkt förknippat med någon speciell region, å andra sidan har regionalismen ofta visat sig ovärderlig för den grundläggande stabiliteten i partiets väljarstöd. Vad gäller relativt nya partier är det en särskilt intressant fråga huruvida de förmår överta relativt stabila väljarsegment från andra partier eller tvingas forma ett elektoralt underlag på en mera varierad social och geografisk bas. I nära samband härmed kan även Fishers (1980, 610) proposition angående de stora partiernas tillbakagång granskas. Han menar att »several of the conditions associated with the decline of the major parties in Western political systems appear conducive to increased minor party activity and success». Mothypotesen vore i så fall att de kristna partiernas elektorala framgångar beror på förskjutningar i styrkeförhållandena mellan marginella partier snarare än på de största partiernas nedgång.

Avgörande för partiets *relevans* i det politiska kraftfältet är självfallet deras 'råa styrka' i termer av mandat. I Norden förefaller tiden för enpartimajoriteter en gång för alla ha blivit historia. Vilka partier som är att räkna med i det parlamentariska spelet är därför en komplicerad fråga; partier med aldrig så smal parlamentarisk bas kan, beroende på samspelet mellan aritmetisk styrka och partivstånd komma att framstå som synnerligen 'relevanta' som samarbetspartner eller moståndare. I vad mån och i vilka situationer har de kristliga partierna i Norden förmått etablera sig som 'relevanta koalitionsparter' i det parlamentariska spelet? Vilka är utsikterna för att de kan komma att räknas som ständigt återkommande regeringsbildare i Norden? Är det bästa det kan uppnå att bli supplementära partier i förhållande till de

större partierna? Hur stor är risken att bli definerad som permanent *outsider* i koalitionspolitiken?

4. 'Deklaration'. De kristliga partierna uppkommer

Kristelig Folkeparti i Norge är inte enbart Nordens klart äldsta och elektoralt starkaste kristliga parti. Dess uppkomst och verksamhet kom också att starkt påverka de övriga tre partiernas utveckling och inriktning. Partiets tillkomstprocess uppvisar flera drag som karaktäriserar skandinavisk kristdemokrati i 'deklarationsfasen' mera allmänt.

Särskilt på det norska Vestlandet hade den lågkyrkliga och starkt missions- och väckelseorienterade opinionen efter införandet av allmän rösträtt kommit att kanaliseras i politiken via det liberala *Venstre*. Partiets profil i frågor om moral och religion var dock långtifrån oproblematisks utifrån de troendes synpunkt. Venstre var tämligen kulturradikalt i Osloregionen, och partiets ordförande Mowinckel var till råga på allt en känd fritänkare. Försök att placera 'kristenfolk' på valbar plats på partiets listor hade inte fallit särskilt väl ut; speciellt betydelsefullt förefaller det att ha varit att den kände bibelskoleföreståndaren Nils Lavik inte kunde uppställas på tillräckligt säker plats på Venstres stortingslista i Hordaland. De redan tidigare framförda kraven på ett separat kristet parti fick därigenom ytterligare vind i seglen (Lomeland 1971, 19—30).

Den avgörande impulsen för grundläggningen av partiet verkar dock ha getts av en strid kring en teaterpjäs; att denna typ av frågor engagerar den aktivt kristna opinionen i nordisk politik skulle de kristliga partiernas historia längre fram ge talrika prov på. Hösten 1932 blev det känt att Nationalteatret i Oslo skulle i sin repertoar uppta skådespelet 'Guds gröna ängar'. Detta ledde till en opinionsstorm i kristna kretsar, som uppfattade pjäsen som starkt blasfemisk. Protesten mot pjäsen växte sig snabbt till något av en massrörelse. Den ledande venstretidningen *Dagbladet* tilldrog sig härvid stark kritik för sin linje, som bl.a. ineburitt att artiklar till stöd för pjäsen och mot kristendom publicerats (Saeter 1985, 8—10; Lomeland 1971, 35—43).

Folk rörelsen gav upphov till en stortingsdebatt med en resolution till regeringen angående effektiv övervakning av lagbestämmelserna om hädelse. Regeringen reagerade emellertid inte med klara åtgärder eller ståndpunkter. I stället tackade åtta

av vestreregeringens nio ministrar ja till en slutent föreställning av stycket. I troende kretsar tolkades detta som ett nonchalerande av den kristna opinionen och gav vatten på kvarnen för dem som krävt ett separat kristet parti (Johansson 1985, 72).

Denna opinion förstärktes ytterligare genom den s.k. Överlandsaken. Författaren Arnulf Överland hade uppträtt inför studentföreningar med ett starkt provokativt föredrag med titeln 'Kristendomen — den tionde landsplågan'. I debatten kring denna fråga hamnade den kristna opinionen och bl.a. venstretidningen Bergens Tidende på olika sidor (Saeter 1985, 9—10).

Till dessa 'skandaler' kom dessutom kontroverser i fråga om demokratiseringen av församlingsarbetet samt oenigheter i venstre om nykterhetsfrågan. Dessa strider utgör sammantagna den omedelbara historiska bakgrunden till grundandet av Kristelig Folkeparti i Hordaland på sensommaren 1933, en rörelse som efter andra världskriget skulle komma att få en landsomfattande karaktär.

Som så ofta i komparativa nordiska studier måste man ta hänsyn till *diffusionsfenomenet* (Karvonen 1981) när man undersöker de kristliga partiernas bakgrund och karaktär. Det näst äldsta av de fyra partierna, *Kristliga Förbundet i Finland*, grundades 1958 under stark inspiration från de norska meningsfränderna. Kristelig Folkeparti hade på 1950-talet överskridit tioprocentgränsen och fört in ett starkt kristet-moraliskt element i den norska samhällsdebatten. Det skulle också visa sig att Kristliga Förbundets första program var en mer eller mindre ordagrann översättning av Kristelig Folkepartis program (Arter 1980, 146). Den politiska och historiska kontext där det finländska partiet uppkom har dock vissa särdrag. Det förefaller nämligen som om den *allmänpolitiska* bakgrunden i Finland spelade en relativt sett större roll än i fråga om de tre övriga partierna. Hela efterkrigstiden hade varit en starkt offensiv period för de finländska kommunisterna. Under andra hälften av 1950-talet hade de stark elektoral medvind, vilket skulle visa sig genom deras största valseger någonsin 1958, med 50 mandat i riksdagen. Kommunisterna och folkdemokraterna förde en starkt 'systemkritisk' politisk linje, där bl.a. kritiken av statskyrkosystemet och kyrkans konservativa framtoning ingick som ett element. Utträdena ur statskyrkan steg tydligt i slutet av 1950-talet och hade klara samband med kommunismens elektoral styrka (Sundback 1991, 277—78). Att man valde att grunda ett separat kristet parti i stället för att arbeta genom de etablerade borgerliga

partierna berodde uppenbarligen på den sociala grundval man önskade stå på (Johansson 1985, 24). Den ateistiska kommunismens starka ställning inom arbetarrörelsen hade alienerat troende arbetare och småfolk, som man nu sökte samla inom det nya partiet; de kunde inte utan vidare väntas sluta upp bakom de gamla borgerliga alternativen. Som helhet kan man kanske säga att den viktigaste bakgrunden till Kristliga Förbundets tillkomst utgörs av utbredningen av en politiskt betingad sekularisering och ateism. På 1960-talet fick partiet sedan tydligare karaktären av 'moralväktare', då diverse 'skandaler' seglade upp i den politiska debatten och då viktiga frågor om bl.a. kristendomsundervisningen blev aktuella (Arter 1980, 148; Arter 1987, 32).

Kristen Demokratisk Samlings tillkomstprocess i Sverige är starkt förknippad med flera livliga moraldebatter. I början av 1964 uppstod en debatt om 'de 140 läkarnas skrivelse', en adress under tecknad av medicinprofessorer, docenter och praktiserande läkare vars angreppsmål var särskilt den rådande sexualmoralen och samhällets andel däri. Läkarna uttryckte stark oror över den tilltagande promiskuiteten och utbredningen av könsjukdomar och menade att skolans sexualupplysning och regeringens kultur- och sexualpolitik bar en viktig del av skulden. Den påföljande debatten blev starkt polariserad; de 140 läkarna erhöll aktivt ryggestöd från kristna kretsar. Samtidigt skapade en skrivelse från socialstyrelsen angående Maranatasektens möten ytterligare friktion mellan religiösa aktivistkretsar och regeringen. Socialstyrelsen hade funnit anledning att uppmana barnvårdsnämnderna i landets kommuner att se till att barn under 16 år inte deltog i 'extatiska möten' (Johansson 1985, 80). På frikyrkligt håll uppfattades detta som ett ingrepp i religionsfriheten. Frågan om kristendomsämnet ställning i samband med den planerade reformen av gymnasiet läroplan blev ytterligare ett viktigt incitament till politisk organisering på kristen grund. På kristet håll fann man att den tid man planerat avdela för religionsundervisningen var alltför knappt tilltagen; samtidigt var den föreslagna undervisningen blott lösligt kopplad till den protestantiska kristendomen. Under debattens gång beslöt man sig för en allkristen aktion till försvar för den traditionella kristendomsundervisningen. Denna tog formen av en namninsamling, som på två och en halv månad gav det imponerande resultatet 2,1 miljoner namn. Denna snabba mobilisering av opinionen var uppenbar ett hoppfullt tecken för dem som ar-

gumenterat för ett separat kristet parti. Ytterligare en 'moraldebatt', orsakad av filmen *491*, bidrog till att mobilisera den kristna opinionen. Denna film, som bl.a. innehöll avancerade sexscener, belades först med totalförbud av Statens Biografbyrå men släpptes senare av regeringen i något nedklippt version. Kristna aktivistkretsar var under hela processen starkt framme i debatten och har senare vittnat om att frågan gav ett viktigt incitament till grundandet av ett nytt parti (Johansson 1985, 90—95).

Kristeligt Folkepartis tidiga historia i Danmark upprepar i många stycken det som ovan sagts om KDS i Sverige. Under 1960-talet skedde en betydande radikalisering särskilt i frågor som rör sexualitet och andra grundläggande moralfrågor. Till följd av denna radikalisering liberaliserades bl.a. pornografi- och abortlagstiftningen i hög grad. Den 'danska synden' blev ett välkänt begrepp världen över. Samtidigt hade kristendomsundervisningen i skolorna planerats få allt mindre tid till sitt förfogande (Riis 1985, 29). Kristeligt Folkeparti grundades 1970 som en direkt och öppen reaktion mot dessa utvecklingsdrag i samhällslivet. Särskilt central förefaller striden om abortlagstiftningen att ha varit. I det program som partiet utarbetade betonades därtill att kristendomsundervisningen måste säkras på alla nivåer i skolan, att sexualundervisningen bör vara äktenskapsorienterad, att 'gränskontrollen av hippies skall skärpas', att den offentliga och privata konsumtionen skall begränsas och att skatte- och avgiftslagstiftningen måste uppmuntra sparandet. (*Nordisk kontakt* 1971:10, 615).

Sammanfattningsvis kan de kristliga partiernas tillkomstprocess karaktäriseras på följande sätt:

1. Det norska partiet blev i hög grad stilbindande i programhänseende och kom att inspirera grundandet av de övriga partierna.

2. Partierna fick från början karaktären av 'protestpartier' i det att de starkt red på negativa reaktioner på aktuella samhällsföreteelser och samlade styrka från debatterna kring dessa.

3. I inget av länderna representerade partierna 'kyrkans officiella ståndpunkt' eller en 'normalopinion' i kyrkliga kretsar. Aktivitetens tyngdpunkt låg hos frikyrkor, väckelsefolk och lågkyrkliga lekmannaaktivister. Från kyrkans sida förekom en del klart negativa reaktioner på partiformationerna. I många fall berodde det på att kyrkan hade trogna försvarare hos de konservativa och agrara partierna, som nu fick en konkurrent. Ur den vanlige väljarens/statskyrkomedlemmens

synpunkt sett kom partierna att representera en *exklusiv krets*: i motsats till de kontinentala kristdemokratiska partierna innebar de nordiska partierna en demonstrativt och offensivt kristen hållning i politiken.

5. 'Representation'. Källor till styrka och svaghet

5.1. Vallagen och de kristliga partierna

Sedan det norska partiet 1945 gick in för riksfattande valkampanjer har det aldrig haft mindre än tio mandat² i stortinget. Kulmen nåddes 1973 med 21 mandat; efter 1989 års val företrädde partiet av 14 stortingsledamöter. Avsaknaden av en spärigräns skulle stipulera en minimiandel av rösterna var från början en faktor som gjorde partiet till ett realistiskt alternativ för väljarkåren.

Kristliga förbundet i Finland har också i hög grad dragit nytta av de liberala valbestämmelserna. Den d'Hondtska metod som alljämt tillämpas i Finland (de övriga tre länderna har övergått till Sainte-Laguë -metoden) favoriserar visserligen i någon mån de största partierna. Å andra sidan finns inte heller i Finland någon rösttröskel. Dessutom tillåts i Finland valförbund över partigränserna, något som de mindre partiernas riksdagsrepresentation ofta står och faller med. Kristliga förbundets första mandat 1970 kom i valförbund med centern trots en mycket låg röstandel. Sedan dess har partiet aktivt deltagit i olika valförbund (Noponen 1988, 111). Dess andel av mandaten var som högst på 1970-talet (9 mandat); efter 1991 års val har det 8 mandat, resultatet av för partiet förmånliga valförbundsarrangemang.

Det är i Sverige som vallagen lagt de största hindren i vägen för det kristliga partiet. KDS var med sina i och för sig blygsamma 1.8 procent av rösterna inte särskilt långt från ett riksdagsmandat 1964. Fyra år senare, efter en genomgripande riksdagsreform, föreföll utsikterna tröstlösa trots att röstandelen var oförändrad. Den spärigräns på fyra procent som införts som en del av reformen verkade ligga långt utanför partiets räckhåll (Johansson 1985, 221—41). Valkartellen mellan KDS och centern 1985, som gav partiet dess första mandat, kritiserades från socialdemokratiskt håll som lagvidrig. 1991 års valresultat tog KDS rejält över tröskeln och gjorde partiet till en faktor att ta på allvar även i valmatematiskt avseende.

² Antalet mandat i stortinget var fram till 1973 150, 1973—85 155, 1985—89 157; 1989 utökades antalet till 165.

Det danska partiet nådde exakt upp till spärigränsen på 2 procent i sitt första val 1971, men saknade några hundra röster för att vinna ett folketingsmandat. Sedan dess har partiet lyckats någorlunda hålla sig ovanför rösttröskeln. Vid mitten av sjuttioalet innehade det nio av de sammanlagt 175 mandaten; 1990 års val gav det oförändrat fyra platser i folketinget.

5.2. Höjdpunkter. Kristliga partier som systemprotest

1970-talet medförde kulmen på de kristliga partiernas hittillsvarande elektoral historia i Danmark, Norge och Finland. I de två förstnämnda länderna började denna kulminering 1973 och nådde sin höjdpunkt i följande val (1975 resp. 1977). Det finländska partiet följde i samma spår ett par år senare. I Sverige kom uppgången däremot sent: den uppgående trenden var synlig men svag under 1980-talet, och 1991 års valresultat bör betraktas som anmärkningsvärt.

Att det svenska partiet utan hjälp av valallianser lyckades överskrida representationströskeln kan endast förstås i termer av en mera allmän väljarprotest mot 'systemet'. Det kan emellertid även göras gällande, att de kristliga partiernas största valframgångar i *samtliga fall* uttrycker en sådan protest. I Norge och Danmark kommer uppgången 1973, i den upprivande EG-debattens kölvatten varvid de ledande socialdemokratiska partierna upplever sin största valkatastrof under efterkrigstiden. Den danska socialdemokratin rasar från över 37 procent av rösterna 1971 till blott drygt 25 procent två år senare; i Norge kommer arbetarpartiet ned ca elva procentenheter från 1969 års valresultat till drygt 35 procent av rösterna. Då Sverige upprepar mönstret 1991 går socialdemokraterna inte fullt så dramatiskt tillbaka: nedgången sedan 1988 är närmare sex procentenheter, från 43.2 procent till 37.6. Icke desto mindre är detta socialdemokraternas sämsta valresultat sedan 1928. Valet föregicks av en rad 'skandaler' och debatter om svikna löften i vilka socialdemokraterna kom i mycket oförmånlig dager. Den förhärskande stämningen inför valrörelsen var en av mättnad med den långvariga socialdemokratiska dominansen i svensk politik.

Det finländska partisystemet saknar ett klart dominant parti i stil med socialdemokratin i de övriga länderna. Icke desto mindre kan man se ett klart uttryck av protest mot 'etablissemanget' i Kristliga Förbundets valresultat 1979. Året före hade president Urho Kekkonens maktposition i

finländsk politik manifesterats på ett demonstrativt sätt genom att alla större partier ställt sig bakom honom i presidentvalet. De kristliga hade däremot bestämt sig för en egen kandidat, partiordföranden Raino Westerholm. Westerholms kampanj uppfattades allmänt som saklig och lyckad, och hans röstetal val mer än dubbelt så stor än partiets väljarstöd i 1975 års riksdagsval. Uppenbart hade en del av protesten mot 'alternativlösheten' uttryckts genom röster på Westerholm (Arter 1980, 151—53). I 1979 års val lyckades partiet således behålla en del av det rösttillskott som protesten mot Kekkonen året före inneburit.

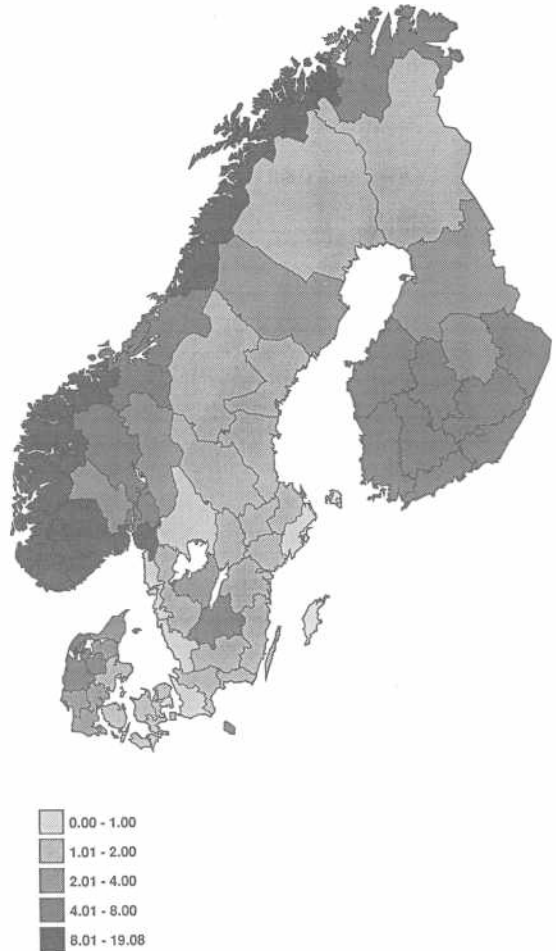
De kristliga partiernas valframgångar synes ligga i linje med Fishers tes om att småpartiernas utbredning är en följd av de stora partiernas tillbakagång; i Danmark, Norge och Sverige sammanfaller de kristligas elektorala höjdpunkt med en protest mot det stora partiet. Överhuvudtaget kan valframgångarna förklaras genom att partierna kunnat — vid sidan av den ursprungliga kristet-moraliska protesten — uppträda som kanaler för en *generell politisk protest*.

5.3. Geografiska förankringar

De kristliga partiernas elektorala geografi i Norden är förhållandevis stabil utan att för den skull bilda ett helt enhetligt nordiskt mönster.

Det norska partiets styrkefästen har konsekvent funnits i väst och syd, särskilt i Hordaland fylke (län) på Vestlandet. Längs stora delar av den smala kustremsan i Mellan- och Nordnorge har partiet därutöver erhållit genomsnittliga eller högre röstetal. Partiets svaga områden är lika entydiga: Östlandet, dvs. Oslo med fylkena närmast norr och öster om huvudstaden, har konsekvent uppvisat kristligt väljarstöd under riksgenomsnittet. Undantaget är Östfold fylke längst i sydost, där Kristelig Folkeparti klarat sig förhållandevis bra. Vill man placera in det kristliga partiet i Stein Rokkans klassiska konceptuella karta över norsk politik, framstår det klart i första hand som en del av den 'kulturella periferin' i Syd- och Västnorge (Rokkan 1967, 367—444).

Kristliga förbundet i Finland kan vid första anblicken förefalla att uppvisa ett rakt motsatt mönster: det är nämligen i den sydliga halvan av landet som partiet erövrade de högsta röstandelarna. I den egentliga periferin i norr och i öster har partiet haft svårast att etablera sig elektoralt. Särskilt Uleåborgs och Lapplands län har visat sig svårflörtade. Då partiets starkaste områden legat i

Karta 1. De kristliga partiernas väljarstöd i parlamentsval omkring 1980. Procent av godkända röster.

Kymmene och St Michels län vore det dock en överdrift att beteckna Kristliga förbundet som ett 'centrums parti'; snarare kunde man tala om styrkefästen i det 'semi-perifera' Finland.

I Sverige stämde KDS valgeografi länge överens med frikyrklighetens geografi i landet: Västerbotten i norr och Jönköpings län i söder var partiets styrkefästen framför andra regioner. Partiets elektorala förankring låg alltså länge snarare i periferin än i centrum, låt vara att åtminstone Jönköpings län ingalunda representerar ett rent utkantsområde i Sverige. 1991 års val innebar sedan en markant förändring då partiet gick starkt framåt i hela landet, inklusive sådana tidigare svaga

ga områden som Stockholmstrakten. Det är dock intressant att notera, att det förut starka Jönköpings län trots detta uppvisade den kraftigaste procentuella ökningen. KDS är nu det tredje största partiet i denna valkrets, helt i klass med moderata samlingspartiet; endast socialdemokraterna är klart starkare än de kristliga här.

Kristeligt Folkeparti i Danmark har konsekvent haft sina starkaste områden i Jylland, närmare bestämt i en del av västra Jylland. Bornholm i Östersjön har också uppvisat kristligt väljarstöd över genomsnittet. I övriga Danmark, särskilt huvudstadsregionen, har de kristliga däremot lyckats sämre. Det danska partiet upprepar klart det norska och tidigare svenska mönstret med styrkefästen i den för frikyrklighet och väckelse kända periferin.

Sammanfattningsvis förefaller det som om de norska och danska partierna har svårast att etablera sig i de folkrika delarna av landet i och närmast huvudstaden. Detta gällde också för Sverige fram till det senaste valet. Kristliga Förbundet har däremot klarat sig relativt sett bättre i mellersta och södra Finland än i den norra periferin.

5.4. Väljare och anhängare

När det gäller data på individnivån befinner sig Norge återigen i en särställning genom att Kristelig Folkeparti är stort nog för att bli represente-

rat av ett tillräckligt stort antal personer i ett normalt surveystickprov. Tillgången till surveydata har dessutom i största allmänhet varit bäst för Norge och Danmark och sämst för Finland. Då det inte finns enhetliga uppsättningar data för de fyra länderna kan en strikt numerisk jämförelse här presenteras. I stället presenteras karaktäristiska drag hos de kristliga partiernas väljare eller anhängare i en mindre stringent form land för land.

För Norges del härstammar våra data från valundersökningar kring 1973 respektive 1989 års val. Följande sammanställning ger en översikt över hur Kristelig Folkepartis sympatisörer placerar sig i relation till statistiska väntevärden på en rad variabler.

Kontinuiteten över den dryga femtonårsperiod tabellen omfattar är slående. Prototypen av en Krf-sympatisör är alltså en äldre kvinna på Vestlandet, gift eller änka. Den minst sannolika kombinationen av egenskaper är en frånskild manlig industriarbetare på Östlandet.

I moralrelaterade frågor — här representerade av inställningen till alkohol — befinner sig Kristelig Folkepartis anhängare i särklass. Däremot representerar de i socioekonomiskt avseende och i fråga om allmänna samhällsliga attityder mer eller mindre ett genomsnitt av den norska befolkningen. De finns minst i industrinäringarna, och särskilt vid den första tidpunkten var de snarare låg- än höginkomsttagare. På de stora hela mot-

Tabell 2. Kristelig Folkepartis (Norge) anhängare 1973 och 1989: karaktäristiska drag

Variabel	1973	1989
Kön	Kvinnor överrespres.	Kvinnor överrepr.
Ålder	50 år och äldre överr.	50 år och äldre överr.
Civilstånd	Gifta, änkor/änkl. överrepr.	Gifta, änkor/änkl. överrepr.
Yrkesfördelning	Jämn, industri underrepr.	Jämn, industri underrepr.
Inkomstnivå	De lägsta ink. klasserna överrepr.	Genomsnittlig
Region	Väst och syd överr.	Väst och syd överr.
Språkvariant	Nynorsk överrepr.	Nynorsk överrepr.
Intresse för politik	Genomsnittligt	Genomsnittligt
Nästbästa parti	Senterpartiet överr.	Høyre, senterp. överr.
Inställning till EG	'Nej' starkt överr.	'Nej' överrepr.
Inställning till alkohol	Nykterister starkt överrepresenterade	Nykterister starkt överrepresenterade

Källa: Norske valgundersökelser 1973, 1989

N: 1973=177, 1989=107

svarade deras spridning över näringar och samhällsklasser dock det statistiska genomsnittet. Också vad beträffar klassidentifikation, politiskt intresse, attityder till sociala och ekonomiska frågor och inställning till invandring representerar Krf:s anhängare en gyllene medelväg; på alla dessa punkter finns dessvärre inte data över tid. 'Avvikelserna' i moralfrågor samt i fråga om ålder, kön och regional tillhörighet färgar alltså inte av sig på generella politiska attityder. I ljuset av detta är det korrekt att beteckna Kristelig Folkeparti som ett mittenparti.

I de surveyer om Danmark som här varit tillgängliga (1981 resp. 1988 års valundersökningar) är antalet kristliga väljare begränsat. I 1981 års survey ingår endast 25 sådana väljare, i 1988 års undersökning 63. Icke desto mindre framstår det som klart att även det danska partiet i första hand är ett 'kvinnoparti', och att särskilt de yngsta väljarkategorierna (under 30 år) är tämligen klart underrepresenterade. I 1981 års stickprov anar man en viss överrepresentation för Västra Jylland samt Lolland; 1988 kan man säga att huvudstadsregionen, övriga Själland och Fyn är underrepresenterade, medan Nord- och Västjylland är överrepresenterade. Även i Danmark är gifta och änkör/änklingar lätt överrepresenterade och ogifta underrepresenterade bland kristliga väljare. Vad yrke och inkomstnivå beträffar kan man 1988 konstatera en viss överrepresentation för funktionärer och pensionärer; vid bägge tidpunkterna tillhörde kristliga väljare snarare låg- än höginkomsttagare. I fråga om graden av politiskt intresse och attityder i socialpolitiska frågor närmade sig kristliga väljare genomsnittet även i Danmark.

För Sveriges del innehåller Göran Johanssons avhandling (1985, 221—279) redovisningar val för val 1964—1982. Han beskriver dock endast två variabler: yrkesgrupp och partival. Stickprovstorleken för KDS del är begränsad, den varierar mellan 35 och 60 personer. Resultaten är dock entydiga på en punkt: den största enskilda gruppen KDS-väljare utgjordes under denna period av tjänstemän i mellanställning. Denna grupp var konsekvent mer eller mindre överrepresenterad bland KDS väljare. Sveriges Televisions valgalup för 1991 års riksdagsval visar att KDS nu gjort landvinningar i samtliga yrkeskategorier. Procentuellt störst var förändringen bland jordbrukare, men absolut sett vann KDS flest röster inom tjänstemannakategorin (*Valu91/STV*). Det har ovan konstaterats att KDS 1991 slog igenom på bred front i den svenska valgeografien. Surveyre-

sultaten tyder på att KDS samtidigt lyckades bryta flera barriärer inom valmanskåren även i socioekonomiskt hänseende.

Det finländska surveymaterialet är begränsat och stickproven besvärande små med tanke på analyser av Kristliga förbundets väljare. Då 20—30 personer i normala gallupar uppger sig rösta med det kristliga partiet blir frågor om socioekonomiska karaktäristika och politiska attityder synnerligen besvärliga att analysera på ett tillförlitligt sätt. Med dessa reservationer kan man dock konstatera, att Kristliga förbundets väljare både 1973 och 1991 låg närmare riksgenomsnittet än något annat partis väljare vad gäller fördelningen på yrkesställning. 1973 var huvuddelen av de kristliga väljarna (64 %) arbetare, 1991 var funktionärer den största kategorin (54 %) (Sankiaho 1991, 38). Detta motsvarar den allmänna socioekonomiska utvecklingen i landet. Vad gäller klassidentifikation och subjektiv placering i inkomst-kategorier, fanns 1983 en viss överrepresentation för arbetarklassen bland kristliga väljare. 1991 finns denna dock inte längre, utan Kr.F.-väljares identifikation motsvarar fördelningen bland valmanskåren i stort. Ett konstant drag som finns både 1983, 1987 och 1991 är överrepresentationen för sådana som betraktar sig som låginkomsttagare (Ibid., s. 41). De data som finns tyder således på att kristliga väljare i Finland socioekonomiskt främst stått att finna någonstans mitt emellan arbetare och lägre borgarskap.

Från vilka partier har de kristliga väljarna då kommit? Det är dessvärre omöjligt att i ljuset av tillgängliga data uttala sig om t.ex. en sådan viktig period som den omedelbara efterkrigstiden i Norge. För senare perioder är det dock möjligt att få data. För Norges del visar valundersökningarna 1973 och 1989 att Kristelig Folkepartis väljarkår i hög grad varit partitrogen. Väljarrörligheten har gällt de allmänpolitiskt närmast liggande partierna Senterpartiet och Venstre; det är närmast dessa som i någon utsträckning tappat väljare till de kristliga. Beträffande Finland finns transitionsmatriser för 1983 års och 1991 års val. För det förstnämnda valet noteras främst att Kristliga förbundet tappade väljare och att de röster partiet fick i stort sett härstammade från väljare som röstat på partiet även 1979. För det senare valet noteras större rörlighet: de kristliga fick ett tillskott främst från tidigare icke-röstare, men i någon mån även från övriga småpartier, däribland landsbygdspar-tiet (Risbjerg Thomsen 1991, 60—61; Berglund 1991, 338). Vad gäller Sverige visar Johansson

(1985, 221—279) att mittenpartierna även här avstått röster till KDS, samtidigt som förstagsväljare och tidigare icke-röstare också bidragit till partiets röstsiffror. 1991 års val innebar så en viss förskjutning, då alla partier i någon mån avstod väljare till KDS. Procentuellt var förlusten återigen störst för folkpartiet, liberalerna och centern. För KDS var det dock ungefär lika betydelsefullt att ungefär var tionde väljare som röstat på socialdemokraterna 1988 men lämnat partiet gick till KDS (*Valu91/SVT*). I Danmark, slutligen, har väljarströmmen till Kristeligt Folkeparti främst kommit från det liberala partiet De Radikale och i någon mån från det populistiska Fremskridtspartiet (Risbjerg Thomsen 1990, 52—53). Gemensamt för länderna är, med visst undantag för KDS i Sverige vid det senaste riksdagsvalet, att de inte vunnit väljare från de allra största partierna, främst givetvis socialdemokratin. Snarare har de vid olika tillfällen tärt på de mindre och medelstora mittenpartiernas väljarunderlag. Fishers tes om att de största partiernas nedgång underlättat de mindre partiernas uppgång är givetvis riktig också för de kristliga; denna nedgång har gjort det lättare för mindre partier att få fotfäste i valmanskåren. De direkta väljarövergångarna från de dominanta partierna till de kristliga har dock övervägande varit små.

Den kristliga väljaren i Norden utmärks givetvis särskilt genom sin hållning i frågor om moral och etik, vare sig detta gäller alkohol, sex, äktenskap eller skola. I Norge och Danmark har de kristliga en klarare regional prägel än i Finland; det svenska partiet har nyligen lyckats bli genuint riksomfattande i valgeografiskt avseende. Kvinnor och äldre ålderskategorier är överrepresenterade bland de kristliga partiernas anhängare, men socioekonomiskt och i fråga om allmänna politiska attityder är de ingalunda speciellt avvikande. Den kristna väljarkåren omfattar lägre borgerskap med vissa förgreningar ut i lantbruksnäringen och icke-industriell arbetarklass. Dessa gruppers traditionella representanter i politiken, mittenpartierna, har starkast känt av den kristliga konkurrensen om väljarna.

6. 'Relevans'. De kristliga partierna och koalitionspolitiken

Partiers relevans bestäms av deras *storlek* och av deras *användbarhet*. Storleken är enkel att konstatera och mäta, 'användbarhet' trotsar varje exakt definitionsförsök. Ju större ett parti är desto svårare

är det att ignorera. Det hjälper dock inte att vara stor om man är oanvändbar, om ideologiska och programmatiska avgrunder skiljer en från andra partier eller om man i andra avseenden befinner sig i en besvärlig konkurrensposition.

Nordisk parlamentarism som helhet har rört sig allt längre bort från det klassiska anglosaxiska idealet med alternerande majoriteter. I Finland har detta aldrig varit verklighet, och finländsk politik har under de senaste decennierna gjort en dygd av nödvändigheten genom koalitioner som skapat betydande politisk stabilitet i regeringspolitiken. De andra länderna har gått mot ökad instabilitet med ett starkare inslag av minoritetsparlamentarism och tillfälliga koalitioner på enskilda sektorer och kring separata frågor. Utvecklingen som helhet har ökat de små partiernas möjligheter att påverka eller rent av uppnå exekutiv makt (Damgaard 1990b, 176—190).

Kristelig Folkeparti i Norge är det enda av de fyra partierna som inte klart tillhört det parlamentariska spelets 'strykpojkar'. Partiet har under i stort sett hela efterkrigstiden varit en av den splittrade norska borgerlighetens centrala aktörer. Då den långvariga socialdemokratiska regeringsmakten 1963 bröts, kom de kristliga därför med i John Lyngs kortlivade borgerliga minoritetsregering. Sedan dess har partiet deltagit i alla utom en av de sammanlagt sex borgerliga regeringarna; undantaget var Willochs rena *höyreregering* 1981—83. 1972—73 hade partiet hand om statsminister-taburetten i samband med Lars Korvalds koalitionsregering, som bildats av borgerliga EG-motståndare efter det majoriteten av befolkningen röstat mot EG-medlemskap (Rommetvedt 1990, 51—54).

Den norska koalitionspolitikens aritmetik under efterkrigstiden domineras av vänsterns övertag. Socialdemokraterna hade fram till 1961 egen majoritet, och de har även sedan dess allt som oftast kunnat lita på flankstöd från *Socialistisk Venstreparti*. De kristligas medverkan har i alla situationer varit en nödvändig, men för det mesta inte tillräcklig förutsättning för en borgerlig majoritetsregering. Vid två tillfällen — Per Bortens och Kåre Willochs regeringar 1965—71 respektive 1983—86 — har de kristliga varit med om att bilda borgerliga majoritetsregeringar.

Fram till krisen kring EG-omröstningen var partistånden mycket tydliga i Norge: alla borgerliga partier stod varandra mycket närmare än socialdemokratin. Sedan 1972—73 har avstånden blivit mindre tydliga, och ett närmande har skett

mellan socialdemokraterna och de kristliga (Ibid., 88). På den borgerliga sidan är bl.a. integrationspolitiken och motsättningen mellan stad och landsbygd källor till allvarlig splittring. Höyre står här långt från mittenpartierna, inte minst Kristelig Folkeparti. Samtidigt har det högerpopulistiska *Fremskrittspartiets* uppdykande på den politiska scenen splittrat den borgerliga fronten ytterligare och komplicerat koalitions-mönstret. För närvarande utgör frågan om europeisk integration en djup skiljelinje tvärs genom den borgerliga fronten; de kristligas restriktiva Europapolitik står i skarp kontrast mot de konservativas integrationsvänliga linje. I skrivande stund förefaller det dessutom finnas konfliktpotential på de kristligas kärnområde, då de konservativa signalerat en grundläggande omorientering i bland annat frågan om kyrka och stat.

I Norge förefaller de kristligas koalitions-politiska relevans vara i minskande; deras parlamentariska styrka har försvagats något sedan höjdpunkten på 1970-talet, och samtidigt har deras 'användbarhet' minskat genom motsättningar främst med högern i centrala politiska frågor.

Den danska koalitionspolitiken skakades ännu mera dramatiskt av det tidiga 1970-talets väljarprotest. Dansk politik har sedan dess i aritmetiskt avseende haft ett 'finländskt utseende'; samtidigt har de för Finland karaktäristiska breda koalitionerna över blockgränsen fortsatt att lysa med sin frånvaro i Danmark.³ Politikens kraftcentrum har mer och mer förskjutits i riktning mot folketinget och i hög grad kommit att basera sig på 'forlig', uppgörelser kring enskilda frågekomplex med varierande konstellationer av partier som deltagare (Damgaard 1990a, 15—17).

Kristeligt Folkepartis inträde i det danska parlamentet 1973 var i sig en del av den dramatiska försvagningen av landets politiska stabilitet. Partiet blev således omedelbart en medspelare i ett synnerligen komplicerat politiskt spel, där huvudmålet var att skapa tillfälliga majoriteter för enskilda beslut. Fram till 1982 deltog de kristliga aktivt i en rad uppgörelser med såväl borgerliga som socialdemokratiska minoritetsregeringar. 1982 lyckades Poul Schlüter så bilda sin 'fycklöverregering' bestående av de konservativa, Venstre, Centrumdemokraterna och de kristliga. Regeringen var formellt ett minoritetskabinett, men hade

1983—87 *de facto* majoritet i folketinget. I vissa centrala frågor, bl.a. säkerhetspolitiken, var regeringen dock hänvisad till 'alternativa majoriteter'. Det populistiska *Fremskrittspartiets* valframgång 1988 komplicerade åter en gång koalitionspolitiken och ändade fycklöverns bana (Ibid., 23—24). Det senaste valet 1990 pekar på en ny socialdemokratisk uppgång som kan komma att försvåra ett bredare borgerligt samarbete och således begränsa de kristligas möjligheter att på nytt uppnå regeringspositioner.

Finländsk parlamentarism har gått stick i stäv mot utvecklingen i övriga Norden. Fraktionaliseringen av partisystemet i riksdagen har visserligen även här ökat, men responsen har varit radikalt annorlunda än i grannländerna. I stället för instabil minoritetsparlamentarism har de senaste två decennierna medfört majoritetsregeringar baserade på ett ordentligt flertal i riksdagen. En pådrivande kraft bakom denna utveckling mot en övergripande politisk konsensus var just protestpartiernas inträde i riksdagen i början av 1970-talet. Detta har givetvis varit ägnat att begränsa även Kristliga Förbundets påverkanspotential (Anckar 1990, 141—148).

I finländsk parlamentarism finns flera kritiska gränser än i normal majoritetsparlamentarism. Detta beror på att minoritetsskyddet i landets grundlag ger en tredjedel av riksdagsledamöterna möjlighet att effektivt fördröja lagstiftningsarbetet. Ett småparti kan således vara 'pivotal' i tre avseenden: det kan ge en regering absolut majoritet, det kan ge en regering kvalificerad majoritet och det kan ge oppositionen kvalificerad minoritet.

Kristliga Förbundet har — sedan partiet gjorde sitt inträde i riksdagen — haft möjlighet att agera tunga på vågen endast under Mauno Koivistos majoritetsregering 1979—1982. Då kom oppositionen med de kristligas hjälp nämligen exakt upp till den kvalificerade minoriteten 67 mandat. Möjligheten till en effektiv oppositionspolitik utnyttjades emellertid praktiskt taget inte alls. Oppositionen avgav t.ex. inte en enda gemensam deklaration (Ibid., 154—155). Orsaken står i hög grad att söka i de små borgerliga partiernas fruktan att genom ett sådant samarbete komma att stämplas som det ledande oppositionspartiet samlingspartiets 'vapendragare eller särskilda partners' (Ibid., 156). Som oppositionsparti har de kristliga alltså normalt inte *kunnat* spela någon avgörande roll; då det åtminstone rent aritmetiskt varit möjligt har de inte *velat* göra det.

³ Undantaget var koalitionen mellan socialdemokraterna och Venstre 1978, som inte heller den hade flertal i folketinget.

Även partiets inträde i regeringen betonar dess supplementära roll. Majoritetsregeringar i Finland behöver normalt medverkan av åtminstone ett av de mindre partierna. För att ett småparti — i praktiken Svenska Folkpartiet, som s.g.s. ständigt deltar i regeringar — inte skall få ett oproportionerligt stort inflytande i regeringen har det blivit vanligt att ta med två småpartier. Dessa balanserar upp varandra genom att ett av dem är strängt taget aritmetiskt överflödigt. De kristliga togs alltså med i Esko Ahos majoritetsministär i syfte att hålla svenskarna 'på mattan'. De kan påverka politikens utformning särskilt på biståndspolitikens område, där partiet har sin regeringstaburet; å andra sidan gör de klokt i att fogligt följa regeringens linje för att inte riskera uteslutning.

KDS i Sverige blev 'relevant' 1991. Dessförinnan var partiet en *quantité négligeable* i svensk parlamentarism. Inte heller nu räcker partiet emellertid till att ge den borgerliga regeringen majoritetsstatus; Carl Bildts ministär är beroende av överenskommelser med vänstern eller det omstridda populistpartiet Ny Demokrati. KDS är klart starkare i den svenska regeringen än de kristliga i den finländska. Dess parlamentariska styrka ger partiet en tämligen jämbördig ställning visavi Centerpartiet och Folkpartiet Liberalerna. Dess tre taburetter — kommunikation, civil och bistånd — hör inte till de tyngsta men heller inte till de perifera posterna i regeringen. KDS väg till riksdag och regering präglades av en medveten omprofilering av partiet. Namnbytet 1987 från Kristen Demokratisk Samling till Kristdemokratiska Samhällspartiet var det första tecknet. Sedan dess har partiet lagt sig vinn om att inte framstå som ett utpräglat religiöst parti, utan ett humanistiskt-liberalt mittenparti med 'ett socialt samvete' (*Nordisk kontakt* 1991:9, 84—86). I regeringsförhandlingarna visade partiet också stort tillmötesgående och undvek att ställa tröskelkrav vilka skulle äventyrat dess möjligheter att komma med i regeringen.

En sammanfattande granskning av de kristliga partiernas roll i den nordiska koalitionspolitiken resulterar inte i någon entydig bild. Det norska partiet har under en stor del av efterkrigstiden haft ungefär den roll som KDS i Sverige nådde 1991. Samtidigt finns det element i den norska politiken som är ägnade att försvåra ett fortsatt kristligt regeringsengagemang. I Danmark har de kristliga begränsad parlamentarisk tyngd, men har tidvis dragit nytta av de invecklade konstellationerna. Det finländska partiet 'lever på nåder'; dess

roll i regeringen är klart supplementär. KDS snabba utveckling till en seriös regeringspartner bygger på ett enda valresultat; huruvida detta resultat återspeglar en kortlivad väljarprotest eller ett mera bestående fotfäste i svensk politik är det för tidigt att sja om.

7. Avslutande synpunkter

De kristliga partierna i Norden föddes som moraliska protestpartier, och denna karaktär har de i stort sett bevarat genom åren. Att vara en kristlig väljare i de nordiska länderna har alltså inneburit ett ställningstagande långt utöver en konformistisk kyrkotillhörighet eller identifikation med allmänkristna värden. De kristliga partierna har varit långt mera 'avvikande' i Norden än vad de kristdemokratiska partierna på kontinenten är i sin miljö. Kyrka och religion i allmänhet innebär inte mycket politisk valuta i Norden; partierna saknar den naturliga strukturella och historiska bas de sydligare meningsfränderna kunnat bygga på. Den aktiva kristet-moraliska hållning de nordiska partierna stått för har inneburit en tämligen hög tröskel för väljarna.

De fyra partierna har under de gånga decennierna i stort bibehållit sina karaktäristiska väljarprofiler: överrepresentationen för kvinnor och äldre personer finns där sida vid sida med en tämligen genomsnittlig representation för socioekonomiska grupper och allmänpolitiska attityder. Hur klar och definitiv förskjutningen i det senaste riksdagsvalet i Sverige var är tills vidare oklart.

Det traditionellt starkaste partiet, Kristelig Folkeparti i Norge, har kunnat falla tillbaka på den norska politikens klassiska sammanfallande skiljelinjer: religiös väckelse, ekonomisk struktur och språkform skapar en stark anda av 'kulturellt självförsvär' utanför det centrala östra Norge, alldeles särskilt på Vestlandet. Även de svenska och danska partierna har haft klara regionala styrkefästen, men dessa har inte haft samma räckvidd och sociala dynamik som *the politics of cultural defense* haft i Norge.

Om kärnan i partiernas folkliga uppbackning alltid vilat på den moraliska protestens grund, har deras elektoralt bästa prestationer inträffat tack vare en mera generell politisk protest: turbulensen kring EG-avgörandet i början av 1970-talet lyfte såväl det norska som det danska partiet — vid sidan av andra småpartier — till deras hittills bästa valresultat. Protesten mot Kekkonens dominans och den politiska 'alternativlösheten' för-

klarar de kristligas bästa resultat i Finland vid utgången av 1970-talet. Utan den allmänna politiska protesten i det tidiga 1990-talets Sverige kan KDS kraftiga uppgång inte heller förstås.

I koalitionspolitiken förefaller både det norska och danska partiets bästa dagar vara förbi. Den komplexa partistruktur som i sig varit en förutsättning för deras koalitionspolitiska 'relevans' har nu fått drag som gör det svårare för de kristliga att göra sig gällande. Det finska partiets regeringsmedverkan är inte nödvändig för koalitionen upprätthållande; Kristliga Förbundet är i alla avseende supplementärt i finländsk regeringspolitik. Trots att KDS är vida viktigare i det svenska parlamentariska spelet kan inte heller det svenska partiet ge regeringen majoritetsstatus.

Det vore därför överdrivet att påstå, att ett allmänt kristligt uppsving är på gång i nordisk politik. För tre av partierna är det tvärtom mycket svårt att bryta de ramar som den grundläggande religiösa homogeniteten och prägeln som moraliskt protestparti uppställer. De för i grunden en defensiv kamp mot i många stycken allt svårare odds.

KDS framgång i svensk politik är desto mera anmärkningsvärd. I samband med 1991 års val föreföll det faktiskt som om partiet lyckats definiera en politisk linje bortom den trånga moralväktaretiken. Den allmänhumanistiska framtoning KDS erbjöd i valet förefaller representera ett nytt inslag i svensk samhällsdebatt. Är det ett mera bestående inslag eller en dagslända i svensk politik?

Vad som inbjuder till försiktighet är den svenska borgerliga politikens brist på inre stabilitet under många decennier. Både centern, folkpartiet och moderaterna har upplevt starka upp- och nedgångar; miljöpartiets uppgång och fall under den kritiska fyraprocentströskeln är också ett exempel på de snabba svängningarna. De icke-socialistiska partierna får leva med att vara varandras främsta konkurrenter, och i denna konkurrens kan KDS snart glida över till den förlorande sidan. Att valvinden nu blåst till dess favör kan historiskt sett vara bara ett förspel inför elektoral motvind, då partiet blivit tillräckligt 'etablerat' i väljarnas ögon. Då påminns vi plötsligt om att sju procent av rösterna faktiskt bara ligger futtiga tre procentenheter över den mest kritiska av alla trösklar.

BIBLIOGRAFI

- Anckar, D. (1990): Finland. Dualism och konsensus. Ingår i *Parlamentarisk förändring i Norden*, red. Erik Damgaard. Universitetsforlaget, Oslo.
- Arter, D. (1987): *Politics and Policy-Making in Finland*. Wheatshaf Books, Worcester.
- Arter, D. (1980): The Finnish Christian League. Party or 'Anti-Party'? *Scandinavian Political Studies* 3:2, s. 143—162.
- Berglund, S. (1991): The Finnish Parliamentary Election of March 1991. *Scandinavian Political Studies* 14:4, s. 335—342.
- Damgaard, E. (1990a): Parlamentarismens danske tilstande. Ingår i *Parlamentarisk förändring i Norden*, red. Erik Damgaard. Universitetsforlaget, Oslo.
- Damgaard, E. (1990b): *Parlamentarisk förändring i Norden*. Ingår i *Parlamentarisk förändring i Norden*, red. Erik Damgaard. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fisher, S.L. (1980): The 'Decline of Parties' Thesis and the Role of Minor Parties. Ingår i *Western European Party Systems*, red. Peter Merkl. The Free Press, New York.
- Flanagan, S. och R.J. Dalton (1990): Models of Change. Ingår i *The West European Party System*, red. Peter Mair. Oxford University Press, Oxford.
- Gustafsson, G. (1985): Utvecklingslinjer på det religiösa området i Norden. En jämförelse. Ingår i *Religiös förändring i Norden*, red. Göran Gustafsson. Liber, Stockholm.
- Johansson, G.V. (1985): *Kristen demokrati på svenska. Studier om KDS tillkomst och utveckling 1964—1982*. CWK Gleerup, Lund.
- Karvonen, L. (1981): *Med vårt västra grannland som förebild. En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland*. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Lijphart, A. (1990): Dimensions of Ideology in European Party Systems. Ingår i *The West European Party System*, red. Peter Mair. Oxford University Press, Oxford.
- Lomeland, A.R. (1971): *Kristelig Folkeparti blir til*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Madeley, J. (1982): Politics and the Pulpit. The Case of Protestant Europe. Ingår i *Religion in West European Politics*, red. Suzanne Berger. Frank Cass, London.
- Madeley, J. (1977): Scandinavian Christian Democracy. Throwback or Portent? *European Journal of Political Research*, s. 267—286.
- Nojonen, M. (1988): *Suomen kansanedustusjärjestelmä*. WSOY, Juva.
- Nordisk kontakt* (1971). N:o 10.
- Nordisk kontakt* (1991). N:o 9.
- Pedersen, M. (1982): Towards a New Typology of Party Lifespans and Minor Parties. *Scandinavian Political Studies* 5:1, s. 1—16.
- Riis, O. (1985): Danmark. Ingår i *Religiös förändring i Norden*, red. Göran Gustafsson. Liber, Stockholm.
- Risbjerg Thomsen, S. et al. (1990): Assessing the Validity of the Logit Method for Ecological Inference. Ingår i *Modern Political Ecological Analysis*, red. Sten Berglund och Sören Risbjerg Thomsen. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Rommetvedt, H. (1990): Norge. Fra konsensuspreget flertallsparlamentarisme til konfliktfylt mindretallsparlamentarisme. Ingår i *Parlamentarisk förändring i Norden*, red. Erik Damgaard. Universitetsforlaget, Oslo.

- Rokkan, S. (1967): Geography, Religion and Social Class. Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics. Ingår i *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*, red. Seymour Martin Lipset och Stein Rokkan. The Free Press, New York.
- Saeter, O. (1985): *Samling om verdier. Kristelig Folkepartis Historie 1933—1983*. Valo Forlag A.S., Oslo.
- Sundback, S. (1991): *Utträdet ur Finlands lutherska kyrka. Kyrkomedlemskapet under religionsfrihet och sekularisering*. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Sänkiaho, R. (1991): Puolueiden kannattajakunnan rakenne. Ingår i *Riksdagsmannavalet 1991*, 37—45. Statistikcentralen, Helsingfors.
- ValU91/STV*. Opublicerad valundersökning gjord av Sveriges Television.
- Wörlund, I. (1988): The Election to the Swedish Riksdag 1988. *Scandinavian Political Studies* 12:1, s. 77—83.